

MARIA MARGARETA ÖSTERHOLM

En evig klänning under jorden

Till Aylın Bloch Boynukısa,
11:e maj 1980 - 2:a november 2013

Ofta tänker jag på att jag borde höra av mig till din mamma och fråga vilken klänning du begravdes i. Jag minns precis när hon ringde och berättade om klänningen och att jag då visste precis vilken det var. Jag satt i soffan och det var soligt ute. Hösten var lång och varm det året. Det var ett bra val, det minns jag, någon du gillade, kanske grön, kanske rosa. Varje år den andra november står jag vid din grav och undrar, föreställer mig att du ligger där under jorden, hur det ser ut där, hur du ser ut. Jag utgår från att klänningen var syntetisk och åttiotalig, så den lär vara rätt välbevarad. Att den håller bättre än du, in i evigheten kanske. Jag har börjat gilla tanken på din eviga klänning, hur du fortsätter att ha en plats om än i underjorden. Att din klänning kommer att överleva oss alla, att alla dina möjliga klänningar alltid kommer att finnas.

Det händer att människor hör av sig till mig och vill ha biografisk information, fotografier, citat om ditt författarskap. Det har hänt att de inte vet att du är död. Stenar mot en vattenyta. Det händer att människor säger att vågorna med tiden ebbat ut, blir knappt synliga. Andra säger att det är som att vara arg varje dag i tio år och längre, in i evigheten. Så länge din klänning ligger där under jorden. Det går inte att nå dig. Det går att springa runt halva stan, riva himlarna och jorden för att ett år ställa ett ljus med en bild av Prince vid din grav. Lägga upp en bild av din gravsten, följt av era hjärtan och tårar. Jag vill att ni också ska minnas att det här är ingen vanlig dag, även om vissa myser med ungarna

bland de döda. Stenar mot vattenytan igen och igen och igen. Även om jag lovat mig själv att det är första veckan i november som gäller. Det finns så många årsdagar, första och sista det ena och det andra. Men du är alltid borta, varje dag ligger din klänning under jorden.

Jag önskar att den här texten kunde handla om dig. Om de böcker du hann skriva, *Flickorganens genealogi* (2012), *Min käft är fylld av tänder och tid* (2013) och *Fåglarna* (2019). Eller åtminstone att jag kunde samtala med dig i den här texten. Om skrivandet. Jag minns när jag berättade för Jonas på Bokmässan att jag inte längre kan skriva när du är borta. Han frågade vad jag skulle säga om jag kunde tala med de döda. Jag sa, jag vet inte, men om jag kunde tala med de döda så finns det nog viktigare saker än skrivande att prata om. Men dagen efter, när jag var hemma igen så skrev jag faktiskt för första gången på länge. Det kändes som ilska, dödsryckning. Innan jag skrev grät jag i en timme, inte över dig. Åtminstone trodde jag inte det då. När jag inte visste vad jag skulle skriva, vad jag skulle tänka, brukade jag ringa dig. Sen visste jag. Jag vet inte vad du sa, vad jag sa. Om jag visste, skulle den här texten handla om det. Den sista tiden brukade jag skicka sms till dig som handlade om lite allt möjligt: Har du tänkt på det här? Du borde läsa det här? Jag lyssnade på något på radion som du nog skulle gilla? Jag ville bara att du skulle svara, att du skulle leva. Det sista jag frågade var om du ville läsa manuset jag höll på med någon gång snart. Du svarade inte. Sent på kvällen ringde din mamma och när jag såg vem det var ville jag inte svara. Dagen efter fyllde jag år och vi var på sjukhuset och jag trodde att det var sista gången men du fortsatte att ligga där och blunda några dagar till. Vi hade ett skämt om att du alltid var sjuk på min födelsedag, för det var du, även åren innan tumören. Längre hade jag ett litet rosa kort fäst i en krukväxt där det stod: ”Grattis Maria Margareta! I år bryter vi trenden.” Jag fick det några dagar efter att jag fyllt år eftersom du var förkyld, även den hösten. Vi hade

ett skämt om att det alltid hände dåliga saker på min födelsedag. Det året var det inte roligt längre. På din tjugosjätte födelsedag visade sig tumören första gången. Du var och fikade med Maria och föll ihop på golvet. Personalen på kafét övertalade dig att åka till akuten. Några dagar senare fick du veta att det var en hjärntumör. Du var fortfarande på sjukhuset. När jag fick veta jobbade jag kväll på hemtjänsten. Du hade tänkt vänta med att berätta tills jag hade kommit hem men jag ringde. Du och Calle och Malin som var hos dig, hade redan utvecklat en hjärntumörhumor och jag hängde inte alls med men skrattade. När vi la på var hela jag akut gråt. Vanessa hjälpte mig och tog hand om de sista pensionärerna för kvällen. Dagen innan din andra operation ringde vi hela tiden om varandra. På kvällen stod jag på en gata i Uppsala, det var paus i någon sorts litteratursamtal, och sa jag älskar dig. Vi brukade inte säga sådana saker till varandra. Jag minns inte vilket datum det var.

Hösten var lång och inte ens när du varit död i en månad övergick den i vinter. Det var helt fel och samtidigt var jag så tacksam över det. Jag ville inte att tiden skulle gå, att din död skulle börja höra till det förflutna. Att du skulle göra det. Längre blev jag arg när saker hände som på något sätt förändrade den värld vi levte i tillsammans, världspolitik eller en ny säsong av en serie du gillat, det gjorde ingen skillnad för mig, allt jag ville var att stoppa tiden. Jag har trott att den känslan gick över, trots allt har jag ju själv sett till att förändra saker i mitt eget liv, släppt in nya intressen, människor och platser. Palettblad, nya kärlekar, en sommarstuga. Jag kan inte göra något åt att det händer saker i världen, sådant som du skulle intressera dig för eller uppröras av.

Men jag satte stopp i skrivandet, i mig. Det kunde jag åtminstone. Hur mycket jag än längtade tillbaka dit, till hummandet i huvudet, minnena som blir fantasier, glömskorna som seglar upp och blir till ord, anteckningarna i marginalerna jag alltid gjorde. Det är inte helt sant att jag slutade. Jag fortsatte att skriva ett tag, kalla det vana eller disciplin eller slentrian. Jag vet att jag egentligen skrev mer än jag minns de första åren och en del av det verkar dessutom handla om sorg. Men det var långt borta utanför mig eller så klängde det mig i strupen. Jag vet inte. Och om jag ska vara helt ärlig så skrev jag en essä om gurlesk där du och din

död nämns.¹ Jag skakade när jag skrev de raderna. Det var som att jag tittade på texten med ett öga, bortvänd för att inte överfallas. Längre försökte jag hålla dig ute ur texten, fast jag förstod att du behövde vara där, att du hörde till historien.

Och sen slutade jag. Kallade det att jag inte hade tid för jag var upptagen med mejlen, ansökningarna och nejen, de tråkiga artiklarna, att söka mitt eget och mina vänners jobb, eller att oroa mig över att behöva göra det, oftare än vad någon människa borde orka med. Måsteskrivandet. Det är också sant. När jag fick inbjudan till att prata här idag fick jag först lite panik. Det kreativa skrivandet har varit långt ifrån mig. Jag har undervisat om det, pratat om det, gått runt och föreställt en människa som har ett skrivande. Det har tappat bort sig i årstiderna och ligger mest i dvala. Vad har jag att säga om det? Det senaste året har jag försökt locka fram ett litet skrivande ur sitt gryt. Det är tjurigt och nyvaket. Det är gammalt och trött, ett redigeringsprojekt. Men för det mesta låter jag det vara i fred. Dessutom är jag upptagen med mejlen, ansökningarna och nejen, de tråkiga artiklarna, att söka mitt eget och mina vänners jobb, eller att oroa mig över att behöva göra det, oftare än vad någon människa borde orka med, och nu dessutom med att göra om all undervisning till digital, vara deltidssjukskriven för stress och lova min terapeut på företagshälsovården Feelgood att jag inte ska kolla mejlen i sängen det första jag gör när jag vaknar. Det är också sant.

Men mest är jag upptagen med att förstå hur jag ska kunna arbeta som lärare och forskare när du inte längre är här. Vi skulle ju göra det här tillsammans. Vi skulle göra det här båda två. Du skulle ha gjort det lite bättre. Det skulle inte vara så här. Jag har varit upptagen med att ha dåligt samvete över att jag inte skrivit, för jag förstår att du inte ville att jag skulle sluta och att du troligen gärna hade haft mejlen, ansökningarna, artiklarna och mitt jobb istället för en evig klänning under jorden. Att du kanske hade väntat dig en roman om en storslagen vänskap eller en diktsamling om en sorgprocess. Att jag skulle ha skrivit färdigt den där boken som jag höll på med sist du såg mig. För jag lever ju faktiskt och kan skriva hur mycket jag vill. I många år var jag upptagen med att inte bli klar så att jag skulle slippa börja. Jag är upptagen med att förstå hur och varför jag ska skriva något som inte du ska läsa.

Så många stenar mot vattenytan och ändå glömmer jag alltid att ta med en och lägga på din grav. Fast jag burit en i kappfickan sen i våras. Det finns så många årsdagar att jag omöjligt kan hålla reda på alla. Har bestämt mig för att inte. Hela den där hösten var den sista och varje väder sitter kvar i mig ännu, en outhärdlig väntan på den slutgiltiga årsdagen. I augusti, redan innan läkarna sagt att nu finns det inget mer att göra, det finns bara tid, började jag tacka nej till saker, ställa in. Ville hinna träffa dig, ville hinna vara där för den där sista årsdagen, inte råka befinna mig tågresa bort. Jag pratade om att vi skulle fira nyår tillsammans men frigjorde slutet av oktober i min kalender. Som att jag visste. Strax innan var jag på en poesifestival i Sundsvall, hur jag nu vågade åka dit. Där pratade Elisabeth Rynell om sin bok *Skrivandets sinne* (2013). Jag köpte den för att jag tänkte, kände att jag nog skulle komma att behöva den. I den där tiden efter som rusade närmare. Som att jag visste. Rynell skriver:

Och så alla dagarna som passerar utan att jag skriver. Ett slags dödsur det också. Att inte skriva är en molande pina som är svår att beskriva eftersom den härrör ur ett *inte* ungefär som fantomsmärtan; det värker i något som inte finns. Det som gör ont är inte främst det faktum att man inte får något skrivet. Det är snarare att inte-vara-skrivandet som gör ont. Jag tror faktiskt att det kan vara så att under årens lopp har mitt skrivande förvandlats till ett *sinnesorgan* och utan det kan jag inte orientera mig i livet. Verkligheten blir på samma gång fadd och suddig och ohörbar; allt stannar i sin oåtkomlighet. Att skriva är för mig att urskilja, det är min blick, mitt öra och mitt skinn. Ändå hamnar jag i långa perioder i en fullkomlig oförmåga att skriva, som kan vara i år.²

Detta har jag läst, många gånger, det är från de första sidorna och jag har fortsatt läsa i Rynells bok:

För när han dog, då handlade det om honom. Och inte bara om hans död utan i samma mån om hans liv. Och det var det jag sörjde. Jag sörjde hans liv. Detta var min smärta: att han med all sin varelse hade slitits upp med rötterna. Att han hade tvingats bryta upp från hela sin värld och fått lämna två små barn, okluven ved, oskottad snö, drömmar, dikter, en ospelad pjäs och den plötsligt ensamma kvinna som var jag.³

Rynell fortsätter:

Men så fattade jag med ens vilket övergrepp mot honom och faktiskt själva hans levda liv det var att utbrista i det där gängse, ”så meningslöst”, om hans död. Som ägde han inte längre sitt eget öde. Som hade han när han dog tappat rätten till sitt eget öde och sin berättelse. Ja, även det. Nu kunde jag viska till honom som var så oavvisligt död. - Du fick dö. Din död var din. Exakt så var det. Svårare ord har jag aldrig i mitt liv låtit undslippa mig. Men att de var de rätta, de sanna. Om jag ville vara sann i det som skett, då måste jag mena och utsäga dem.⁴

Även detta har jag läst, flera gånger har jag börjat läsa Rynells bok och de två första texterna där dessa rader finns. Sen har jag slutat. Jag har burit boken i min väska, ibland i månader utan att plocka upp den. Det har hänt att jag läst. En gång när jag börjat läsa Rynell råkade jag komma en timme för tidigt till ett möte. Kanske ville jag ha tid att sitta på den där tunnelbanestationen och läsa den där boken. Men jag fortsatte inte sen. Jag har fotat sidor ur den och skickat till andra människor i sorg. Att läsa klart hela boken tog mig dock sex år och även nu är jag tveksam till om jag faktiskt gjort det. När jag tänker att jag behöver boken till den här texten så hittar jag den inte och blir tvungen att skaffa en ny. Jag vet, du fick dö, men jag vet inte om jag ännu kan läsa det, skriva det, säga det.

Jag tänker att jag kanske borde försöka levandegöra dig i den här texten, alla smarta saker du sagt och skrivit, den där gången när du precis blivit dumpad och hade ägnat natten åt att nåla upp hela ditt manus på väggen och öppnade dörren i nattlinne och med rufsigt hår när jag kom hem till dig på morgonen. När vi åt en hel tårta tillsammans för att vi båda hade lämnat in våra tentor i genusvetenskap en dag innan vi behövde. Hur du visste att du inte hade så lång tid på dig och att det var det skönlitterära skrivandet som var det viktiga. Din röst. Jag minns att jag en gång hörde mig själv på en telefonsvarare och att vi lät så lika. Undrar om det fortfarande är så. Jag har väldigt många av dina böcker och jag vågar knappt titta i dem. Understrykningar, rosa lappar. De få gånger jag öppnar dem blir jag upptagen av din handstil, följer den med

blicken, tar knappt in det som står. Ibland vet jag när du gjorde anteckningarna, vi satt bredvid varandra i biblioteket, strök under och visade varandra då och då. Däremellan åt vi kakor, testade nya ställen varje gång. Jag är rädd att läsa in något som inte finns i dina anteckningar. Det gick många år mellan din första och andra operation och du trodde nog att du hade tid. Jag tror det i alla fall. Jag älskar att gå förbi gräsmattorna och gå in i biblioteket på Stockholms universitet. Du finns lika mycket där som i graven. Men jag älskar också att Hilda och Sam bor i Gubbängen där din grav finns. Det är lite som att ni alla bor på samma ställe. Det tog mig nästan sju år att orka ge bort din klänning med katter på, fast den alltid kommer att vara för liten för mig. Det är fint att den passar Elin. Sjalen du brukade bära pryder min kontorsstol, dina örhängen mina öron. Dina gulliga prydnadssaker har flyttat ihop med mina. Nu för tiden inreder jag också med fåglar och jag ler mycket mot personer som du skulle ha tyckt var snygga. Bara en gång har jag varit vid din grav på ett annat datum än den andra november. Det var i våras. Jag samlade stenar vid en stupränna på vägen dit och ett barn tittade storögt på mig.

Det har gått sju år, den här veckan. Det är för mycket och inte tillräckligt. Jag kan inte göra dig rättvisa, inte nu och kanske aldrig. Du var sjuk under en så stor del av den tid som vi kände varandra. Under lång tid var jag övertygad om att du skulle överleva, må bra. Men jag minns att vid någon punkt blev det där skämtet om att vi skulle vara två vitklädda tanter i en roddbåt och att jag alltid skulle behöva torka bort din svettmustasch med min näsduk, inte roligt längre. Jag såg ett foto på precis sådana damer och jag skickade inte det till dig. Du ville oftast inte prata om cancer och jag ville ge dig det, inte fråga. Kanske stod årsdagarna på lur hela tiden som vi kände varandra. Hjärntumörer kan växa långsamt, det har du sagt, tills de helt plötsligt växer snabbare, tar mer och mer plats, förgrenar sig. Den där veckan när läkarna kom med beskedet att det inte fanns mer att göra, att det bara var en tidsfråga, hade jag och Johan planerat en fest hemma hos oss. Vår första tanke var att ställa in men sen hörde du av dig och sa att du gärna ville gå på fest. Jag minns inte om du sa ”en sista gång”. Du kom tidigt för att du inte skulle orka så länge och jag sa att din klänning var fin. Du sa att den hängt i garderoben länge och att det här nog var sista chansen. Jag ville bara skrika

att nej nej nej den klänningen går nog på fest många gånger till men jag gömde ansiktet bakom kylskåpsdörren, andades, pressade tillbaka tårarna. När ens bästa vän ska dö går det liksom inte att börja diskutera det. Det är bara att låta hennes klänning få sin sista chans. Se stenarna som snart ska slå ner i vattnet. Jag minns sista gången du skrattade åt ett skämt som jag sa. Det var inte ens ett roligt skämt men kanske ville du bara skratta. Eller så ville du att jag skulle få höra dig skratta. Jag vet inte. Men jag minns att sjukdomen syntes så tydligt då eller behandlingarna. Jag vet inte. Det var sista gången jag träffade dig vid medvetande. Du var lite irriterad på att alla som besökte dig lagade jättemycket mat så att du skulle ha sen. Ditt kylskåp var belamrat. Jag har foton på oss två tillsammans, precis efter din första operation. Du tyckte att du såg så ful ut, så jag har lovat att aldrig visa dem för någon.

I år är det tjugo år sedan vi lärde känna varandra. Jag visste faktiskt inte det och var tvungen att titta på antologin som vi gjorde med skrivarkursen på Sundbybergs folkhögskola. Det finns så många årsdagar, varje dag, varje år. För mig var det du vid första ögonkastet, vid intervjun till kursen, en nervös gruppintervju. Det fanns andra jag pratade mer med, som gjorde mer väsen av sig. Du stannade kvar hos mig. Två gånger under våren drömde jag att du och jag gick på skrivarkursen tillsammans. Vi sprang på varandra av en slump några veckor efter intervjun och jag höll på att säga: vi ses i höst! När jag fick antagningsbeskedet visste jag att du också skulle vara där och på tunnelbanan på väg dit träffades vi. Många andra på kursen trodde att vi kände varandra sen innan. Det trodde jag också. Första helgen när jag var på biblioteket så köpte jag en present till dig, ett vykort med Sylvia Plath på, eftersom du älskade henne. Sen kom jag på att jag kanske skulle verka galen som gav presenter till människor jag känt i bara några dagar. Så jag väntade en vecka med att ge det till dig. Men i skrivandet var jag så rädd då, rädd för att visa mina texter för andra människor. Jag stod vid kopian och hoppade upp och ner och du tyckte kanske att jag var lite galen, tyckte att det väl inte var så farligt. Min drömfakultet. Nu pratar jag inte om kursen vi gick, jag pratar om dig. Luften under mina vingar, nej vingarna och hela jävla fågeln. Vi gick genom genusvetenskapen, Biskops-Arnö och andra skrivarkurser, litteraturvetenskapen. Inte alltid samtidigt eller i samma

ordning men tillsammans. Jag kan inte föreställa mig skrivandet utan dig. Hur det blev till, som den där hemliga skrubben där precis allt finns, allt känns. Minnen, känslor, glömskor, rädslor. Ja, Monika Fagerholm har ju som alltid skrivit om det och vi läste men visste inte att en dag skulle du bli en sån som dog och att det skulle stå redan på de första sidorna, påverka allt som berättas därefter. Vårt alternativa laboratorium, metamorfosen, det som är behjärtansvärt trots allt. Fjärilar och träskdrottningar, de som blir kvar och stiger ur dy och tystnad. Dödens förtrollning. Så börjar musiken.⁵ Men jag tror att i mig har det bara blivit ett litet och tystlåtet djur, lätt att glömma bort och svårt ta hand om. Det tittar ut mot vattenytan, stenarna som kastas och kastas, och det finns inget att säga om det. Blick, öra, skinn, tystnaden i alla sinnen.

Och när vi båda höll på med manus som på olika sätt handlade om kråkor. Jag tänker på tiden så, vilket manus du höll på med och vilket jag höll på med, så placerar jag händelser i tiden. Du dog när din bok var nästan färdig. De sista dagarna på sjukhuset, du var inte längre vid medvetande, sa jag att jag ska ge ut det, jag ska se till att det blir en bok och jag inbillar mig att det var någon sorts rörelse under dina ögonlock då. Jag tänker att du ville det, du fortsatte att mejla mig och Agnes nya versioner, även när du bara gjort små, små ändringar. Jag kunde inte gjort det utan Agnes. Jag kunde inte gjort något utan Agnes, dagarna på sjukhuset, begravningen, tiden efter. Vi kände inte varandra innan men började ha kontakt utan din vetskap de sista månaderna. Vi sa inget till dig för du gillade inte när vi visade oro, att vi visste att du skulle dö. Det tog oss sex år att orka ge ut din bok, skriva ett förord på en halv sida, korrekturläsa. Din bok var så färdig den kunde bli. I ärlighetens namn tror jag att jag kunde ha skjutit på det längre om inte Agnes hade föreslagit den där lördag eftermiddagen på ett kafé, att vi skulle ses och skriva. Hur vi båda tittade på gamla sms ifrån dig, liksom med ett öga, bortvända från telefonerna för att inte överfallas. Din sista bok *Fåglarna*. Att arbeta med utgivningen av den är det svåraste och mest betydelsefulla jag någonsin gjort. Förra året på dins dödsdag läste vi ur den vid din grav.

Och kanske behövde texten som jag inte skrivit på i flera år bli en bok nu. Kanske hade den egentligen varit precis på gränsen till att bli det länge men att jag bara vägrat, satt stopp. Du har varit del av den berättelsen, vi har pratat om den, du har läst, då när

den började och fortsatte som om det inte skulle komma några årsdagar, som att vattenytan inte skulle slås av stenar, som att din klänning skulle gå på fest och inte ligga i en grav i Gubbängen. Det var min sista chans att gå i takt med dig, tänka att det var då du skrev *Fåglarna* och jag skrev *Allrakäraste otyg*. Det tog lång tid, det var ett hårt arbete med att inte skriva för den ena var död och den andra försökte stoppa tiden. Vi gjorde det tillsammans. En ny årsring i sorgprocessen växte fram under tiden med din bok. Jag tog ett andetag. Sorgen blev ett träd, det växer bredvid vattnet där stenarna slängs och det växer långsamt. Och bakom trädet kröp ett litet skrivande fram, visset och huttrande. Kära, vanvårdade djur. Sover oftast där vid trädets fot. Men ibland ger det sig ut på korta strövtåg med blick, öra och skinn. Det händer att djuret simmar i vattnet, tittar på stenarna som ligger på botten. Det händer att jag kommer dit. Då ligger det i min famn och spinner. Det blir inte så ofta. Men jag hoppas att det ska klara sig och att det en dag orkar flytta hem till mig igen, lär sig babbla och kvittra igen.

När jag höll på att skriva färdigt *Allrakäraste otyg* i somras drömde jag att du och jag gick tillsammans längs en väg och när vi kom fram till en korsning så svängde du av. Jag gick över gatan åt andra hållet och började gå samma väg vi kommit men på andra sidan. Jag grät förtvivlat och visste att jag skulle vara ensam nu. Att jag skulle behöva skriva något som du aldrig kommer att läsa.

Av Aylin Bloch Boynukisa

Flickorganens genealogi (Stockholm: Dockhaveri förlag, 2012).

Min käft är fylld av tänder och tid (Stockholm: Dockhaveri förlag, 2013).

Fåglarna (Stockholm: Dockhaveri förlag, 2019).

Noter

- 1 Maria Margareta Österholm, "Projekt Jord: Jag tänker på Energiskan!", *lambda nordica* 21, nr 1-2 (2016): 137-166.
- 2 Elisabeth Rynell, *Skrivandets sinne: Essäer* (Stockholm: Bonnier, 2013), 10.
- 3 Rynell, *Skrivandets sinne*, 14.
- 4 Rynell, *Skrivandets sinne*, 14.
- 5 Monika Fagerholm, *Den amerikanska flickan* (Stockholm; Bonnier, 2005); Monika Fagerholm, *Diva: En uppväxts egna alfabet med docklaboratorium (en bonusberättelse ur framtiden)* (Stockholm: Bonnier, 1998); Monika Fagerholm, *Glitterscenen: Och flickan hon går i dansen med röda gullband* (Stockholm: Bonnier, 2009).